

מקור ראשון

פורסם במוסף שבת, יום שישי, י"א בתמוז תש"ף, 03.07.20, פרשת בלק, גיליון 1195, עמ' 21
חדשות דעות יהדות תרבות בעולם מגזין

ראשי > יהדות

יהודית ודמוקרטיה: לא צריך להתלבט בין השניים

ערכים דמוקרטיים ובתוכם זכויות האדם והאזרח, נדמים לעיתים כמנוגדים לפן היהודי של המדינה. בספרו טוען הרב יהודה ברנדס שאדרבה, זכויות האזרח נובעות מתוך עיון במקורות היהודיים

מאת **ד"ר אברהם סננוביץ** — י"ד בתמוז ה'תש"ף (06/07/2020 15:13)

הוויכוח על אודות מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית הוא עתיק יומין והדעות בו רבות ומגוונות. גישתו של הרב יהודה ברנדס לנושא פשוטה להפליא, והיא למעשה המשך לגישתו בספרו הקודם ("יהדות וזכויות אדם: בין צלם אלוהים לגוי קדוש", המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013): אין צורך לבחור במדינה יהודית או דמוקרטית לצורך זכויות אדם או אזרח. אין מדובר בשני מונחים הסותרים זה את זה ודורשים השלמה או פשרה ביניהם. מי שיבקש לו מדינה דמוקרטית ולא יהודית, יקבל מדינה שאיננה דמוקרטית ואיננה יהודית. ומי שמבקש לו מדינה יהודית, יקבל מדינה שהיא גם יהודית וגם דמוקרטית.

מאמרים נוספים באתר מקור ראשון:

נפתלי בנט: אוכל להשתלט על הקורונה בתוך חודש

דין התנועה: מי יהיה מדריך ומי "נוער בסיכון"

הבנאים באים: סודה של משפחת הכשרונות המפורסמת בישראל

לטענת ברנדס, זכויות האדם והאזרח הם מורשת ישראל מימים ימימה. הם מהווים למעשה חובה דתית ונעוצים בשורשי ההלכה על גווניה הרבים. אין צורך אמיתי לעיין ולבדוק מהם זכויות האדם והאזרח במחשבה הדמוקרטית המערבית. די לנו אם נקיים את חובות ההלכה ומצאנו עצמנו מגינים, ומגינים היטב, על זכויות האדם והאזרח.

מדיני שכנים לזכות לפרטיות

במחשבה המערבית המודרנית מקובל להדגיש ראשית לכול את זכויות האזרח מול המדינה. קרי, הדגש הוא בראש ובראשונה על המדינה וזכויות אזרחיות כנגדה. אלו כוללות את הזכות ליטול חלק בשלטון ובעיקר את הזכויות הפוליטיות: הזכות לבחור ולהיבחר, איסורי אפליה, וחלוקת משאבי המדינה באופן שוויוני וצודק כמידת האפשר. הגישה המערבית חשדנית כלפי מוסד המדינה מסיבות היסטוריות ברורות. משטרים מדינתיים אכזריים גרמו לסבל רב לאנושות (הפשיזם והקומוניזם הם דוגמאות טובות לכך). למעשה, עד היום יש מדינות שגורמות נזק וכאב לאזרחיהם עד שעדיף היה שלא היו קיימות (צפון קוריאה כדוגמה). אשר לכן, ההוגים המדיניים מתרכזים רבות בצמצום כוחה של המדינה וחיזוק כוחו של הפרט.

יהדות וזכויות אזרח
המסורת האזרחית בישראל
יהודה ברנדס

ביהדות, לעומת זאת, ההתייחסות בתחילה היא לאדם ורק אחרי זה מתרחבת לקהילה ולמדינה. בראש ובראשונה הקביעה היא כי האדם נברא בצלם אלוהים. אותו "צלם" נותן לו את הזכות לקניין, לחירות, לשוויון, לבניית משפחה כרצונו, ושאר הזכויות שמקובל לראות בהן זכויות אדם. בהמשך לכך, הרי גם לחברו של האדם יש את אותו צלם אלוהים, ומגיעות לו זכויות שוות. ממילא על האדם לצמצם עצמו כדי לתת מקום לחברו. בתחילה מדובר בשכנים, אחר כך באנשי הקהילה, העיר, הממלכה, ובסופו של דבר העולם כולו. הגישה אל המדינה איננה שלילית במהותה, אלא ניסיון לבנות אותה באותה צורה שבה נבנו המסגרות הקודמות לה. צורה המכילה את האחר ונותנת לו את המרחב הנכון והיכולות הנדרשות לחיים הראויים לחיותם.

אשר על כן, כדי לזקק את הזכויות האזרחיות ולעמוד על טיבן, צריכים אנו להתחיל מדיני שכנים קרובים ולהמשיך למעגלים החיצוניים יותר. נאמן לגישתו זו, מתחיל ברנדס בדיון בהלכות בעל הבית. נזכיר שבתקופת התלמוד הבנייה המקובלת הייתה מספר בתים שפנו לחצר משותפת, מספר חצרות פנו למבוי, ומספר מבואות פנו לרשות הרבים ולעיר. לכן מאורגן הספר בדרך זו. בתחילה דן הוא בשכנים ובהלכות חצר, מבוי, עיר, ובסופו של דבר מגיע אל הלכות העם והמדינה. כהערת אנגב נעיר שקטעים גדולים מדבריו נראים כפירוש מובלע ומודרני למסכת בבא בתרא, העוסקת רובה ככולה בהלכות שכנים ונחלות.

ברנדס איננו מתחמק משינוי הנסיבות והעיתים של ימינו לעומת התקופות הקודמות. אחרי ככלות הכול, אינו דומה איכר חקלאי בתקופת הבית השני לבנקאי יהודי בימי הביניים, או לחסיד בתקופת הגר"א. הספרות היהודית-תורנית שונה מאוד מעת לעת וממדינה למדינה. אלא שניתן לדעתו למצוא ממנה את העקרונות והכללים שיתאימו לימינו אנו. הוא מציע שלוש דרכים לעשות כן: רציפות, תחייה ומהפכה. הדרך הראשונה טוענת כי למעשה מה שהיה הוא שיהיה, ובפועל, למרות שינוי השמות, מדובר על אותה תופעה. כך למשל המושג ההלכתי "היזק ראייה" מתורגם לפרטיות, "פאה ושכחה" לצדק חברתי, והנה קיבלנו ניתוח מודרני לעילא ולעילא. בדרך התחייה, הטענה היא כי אכן שנים רבות לא היה צבא יהודי, אך היה כזה בעבר וממילא ניתן ללמוד ממנו, כמו מכל תופעה משפטית וחברתית אחרת. ב"מהפכה" כוונתו כי אכן מדובר בפנומן שלא היה בעבר, אך ניתן בכל זאת לפתח ערכי יהדות ומסורת שיתאימו למציאות הנוכחית.

בהשפעת רעיונות מערביים

חזונו של ברנדס אף מרחיק לכת. בסיכום הספר הוא מנסה לשאול באופן תיאורטי מה היה קורה לו היה לציונות הדתית-לאומית רוב בכנסת ישראל. האם ניתן היה לבנות חברת מופת? או שמא, כפי שמזהירים נביאי זעם למיניהם, היה נוצר משטר דתי אימתני וחברה כופה? לשאלות אלה יש לו מסקנה סדורה וברורה. ניתן לדעתו לבנות מדינה שתפעל בהתאם להלכה ותשמור היטב על זכויות האדם והאזרח, אף יותר מהמקובל במדינות מערביות ודמוקרטיות בנות ימינו.

התורה מתייחסת קודם כול לאדם, שנברא בצלם אלוהים – מה שמעניק לו זכות לקניין, לחירות ולשוויון. מחאה לשוויון אזרחי, ירושלים 2006. צילום:

מרים צחי

הספר כתוב בצורה משכנעת, אולם קשה להתעלם משאלה אחת ברורה המרחפת מעליו. איכשהו, כל המקורות שדלה ברנדס מההלכה והמסורת מתאימים ככפפה ליד לדרישות המדינה הדמוקרטית המערבית. כל מי שיד לו בהלכה ובמקורות היהודיים יודע שכמעט כל דעה ורעיון יוכלו להימצא ולהיאמר על ידי פרשן או רב זה או אחר. מטבע הדברים ישנן גם דעות הרחוקות מזרח ממערב מהדעות המקובלות כיום. אינני משוכנע כלל שסקירה אובייקטיבית לא תגיע למסקנה שישנן נקודות בהלכה שקשה לנו לקבל כיום.

כך למשל, ברנדס מציג מקורות המתייחסים באופן שוויוני למיעוטים לא יהודיים, אך מתעלם ממקורות רבים אחרים ("טוב שבגויים הרוג", "לא תחנם" ועוד). אין התייחסות לשאלות כגון היחס להומוסקסואליות מול איסור תורה מפורש, ובכלל ישנה התעלמות מכך שרבים וטובים יכולים להגיע למסקנות הפוכות משלו. כמובן, זכותו של

ברנדס וכל פוסק הלכה לבחור את דרכו, אולם יהיה זה משונה לטעון כי הרעיונות המערביים הדמוקרטיים לא השפיעו על בחירתנו. ההפך, נראה לי כי אלו למעשה קובעים אותה. גם אם נדמה למישהו שהרעיונות הם יהודיים לעילא ולעילא, נדמה שהם מושפעים, משמעותית, מהחלק ה"דמוקרטי" דווקא.

הרב יהודה ברנדס הוא פרופסור לתלמוד ואיש חינוך ותיק שכיום עומד בראש המכללה האקדמית הרצוג, וגילוי נאות: חבר אישי של כתב שורות אלה מזה עשרות בשנים. ספר זה מצטרף לשלל ספריו העוסקים בעיקר בפרשנות התלמוד, אך גם בענייני חינוך, פרשת השבוע, מחשבה, ועוד. בכל ספריו מובעים רעיונות מקוריים וחדשניים בסגנון בהיר ומובן. גם הספר שלפנינו מצטיין בכך לטעמי, והוא מומלץ לכל מי שמתעניין בזכויות אזרח או במשפט עברי, ובוודאי למי שמתעניין בשניהם גם יחד.

תגיות: ביקורת הציונות הדתית ספרים